

1991 - עבדאללה סופיאן נ' מפקד כוחות צה"ל בחבל עזה -

הזכות להפגש עם עורך דין

מאת: סגן רועי בן עמרה, סניגור צבאי, הסניגוריה הצבאית

בשנת 1991 דן בית המשפט העליון ביושבו כבית-הדין הגבוה לצדק בעתירה, שהוגשה מטעמו של תושב עזה שנעצר ע"י כוחות הביטחון הישראליים, וזכותו להפגש עם עורך-דינו נשללה ממנו, בלא ידיעתו. בהחלטה זו עמד בג"ץ על חשיבותה וגדריה של הזכות להיפגש עם עורך דין, ואף שדחה את העתירה, עומדות אמירותיו בפסק-הדין כהלכה מרכזית בכל הנוגע לזכות זו.

הרקע העובדתי

העותר, עבדאללה סופיאן, נעצר בחבל עזה ביום 9 ביולי 1991, ונחקר בקשר לפעילות במסגרת ארגון הטרור "החזית העממית לשחרור פלסטין". שבוע לאחר מעצרו, ביום 15 ביולי 1991, החליט ראש צוות החוקרים בשב"כ שהיה ממונה על החקירה, לאסור על העצור להיפגש עם עורך דין, וזאת מבלי שביקש העצור עצמו להיפגש עם עורך דין. כתשעה ימים לאחר מכן הורה ראש מחלקת החקירות בשב"כ, להמשיך ולאסור על העצור להיפגש עם עורך דין, לתקופה של 15 ימים נוספים. זאת, עדיין, מבלי שהעצור עצמו ביקש זאת.

ביום 25 ביולי 1991, יום אחד לאחר שהתקבלה החלטת ראש מחלקת החקירות בשב"כ בעניינו של העצור, עתרה האגודה לזכויות האזרח בשמו, וטענה כי נפגעה זכותו להיפגש עם עורך-דין במידה ובאופן העולים על הנדרש, ומכאן - שלא כדין.

בתמונה: ידיהם האזוקות של עצורים במחנה "עופר" (צילום: משה מילנר, לע"מ)

ההליך המשפטי

ארבע טענות היו בפי עורכי הדין של האגודה לזכויות האזרח. הראשונה, כי על גורמי החקירה מוטלת חובה למסור הודעה לעצור בדבר ההחלטה לשלול ממנו את זכותו להיפגש עם עורך דין, גם אם העצור כלל לא הביע רצון למפגש כאמור; השנייה, כי אין לשלול את זכותו של נחקר להיפגש עם עורך-דין, אלא אם קיימת ודאות קרובה להתממשות הסיכון שהמניעה כאמור נועדה למנוע, וזאת בהתאם למבחן "הוודאות הקרובה" כפי שפותח בפסיקה (למשל, בבג"ץ 73/53 "קול העם"); השלישית, החקירה בעניינו של העותר הסתיימה ועל כן יש לאפשר לו להיפגש עם עורך-דין; הרביעית, פרק הזמן הקבוע בחקירה, במסגרתו יכולים גורמי החקירה למנוע מפגש של עצור עם עורך-דין, הינו פרק הזמן המרבי, ואין הגורמים המוסמכים רשאים לעשות שימוש במלוא הסמכות הנתונה להם, מבלי לבחון את הנושא לגופו בשלבים שונים לאורך התקופה האמורה.

בתשובתה, התייחסה המדינה לכל טענה בנפרד. כך, טענה המדינה כי בהיעדר בקשה מצד העצור להיפגש עם עורך דין, אין חובה למסור לו הודעה באשר להחלטה בדבר מניעת המפגש. עוד טענה המדינה, כי אמת המידה לפיה מתקבלת ההחלטה למנוע מפגש כאמור, קבועה בחקיקה הרלוונטית, ואכן במקרה הפרטני נדרשה המניעה "מטעמים של בטחון האזור או שטובת החקירה מחייבת זאת", כפי הקבוע בחקיקה. המדינה אף טענה כי החקירה בעניינו של העותר טרם הסתיימה, וממילא סיום חקירתו של העותר הפרטני לא רלוונטי לבדו, אלא מועד סיום חקירתם של כלל המעורבים בפרשה בה הוא מעורב. לבסוף, טענה המדינה כי הרשויות המוסמכות שקלו בזירות את הנתונים העובדתיים, והחליטו כי אין אפשרות לקצר את התקופה בה ייאסר על העותר להיפגש עם עורך דין, אל מתחת לתקופה המרבית הקבועה בחקיקה.

אמנם, את החלטתו לדחות את העתירה, נתן בית המשפט כבר בשנת 1991. אלא שאת נימוקי פסק דינו, נתן בית המשפט העליון כמעט שנתיים לאחר קרות האירועים עצמם. בפסק דינו, הסביר המשנה לנשיא, מנחם אלון, כי בהחלטה שלא לאפשר לעצור להיפגש עם עורך-דין יש שני רכיבים: טובת החקירה, וכן השמירה על הביטחון ועל החיים, לרבות סיכול פשע. בהחלטתו, עמד המשנה לנשיא אלון על כך, שזכות העצור להיפגש עם עורך-דין היא זכות יסוד, הנגזרת מזכותו של אדם לחירות אישית בראי בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. זכות זו נגזרת גם מזכות השתיקה הנתונה לכל חשוד ונאשם. יחד עם זאת, הבהיר המשנה לנשיא, כי הזכות היא יחסית, ויש לאזנה מול זכויות ואינטרסים נוספים. בית המשפט נכון היה להכיר בכך שבנסיבות מסוימות מוצדק למנוע מחשוד מלהיפגש עם עורך-דין, במהלך החקירה.

במקרה פרטני זה, בית המשפט קבע, שהחלטת הגורמים המוסמכים. למנוע מן העותר מלהיפגש עם עורך-דין, הייתה מוצדקת ומבוססת. הקביעה נסמכה על המידע הביטחוני וחומר החקירה בעניינו של החשוד, שהוצג לבית המשפט במעמד צד אחד.

בצד האמור, קבע בית המשפט כי, כנגזרת מן הזכות העקרונית של חשוד להיפגש עם עורך-דין, ישנה זכות לקבל הודעה על האפשרות להיפגש עם עורך דין. זכות זו, כך לפי בית המשפט, נגזרת מהתבונה שאם האדם לא ידע על זכותו, הוא לא ידע כי ביכולתו לממש אותה. לכן קיימת זכות גם לקבל הודעה

על כך שנמנעת אפשרות מפגשו של חשוד עם עורך-דין, גם אם לא ביקש החשוד להיפגש עם עורך-דין קודם להחלטה למנוע ממנו זאת.

בהתאם לקביעה עקרונית זו, העירו השופטים לגורמי החקירה על התנהלותם, בכך שלא הודיעו לעותר שלא יוכל להיפגש עם עורך דין. בית המשפט קבע למעשה, כי החובה להודיע לחשוד על זכויותיו, ובוודאי על החלטות שהתקבלו בעניין שלילת זכויותיו, מוטלת על גופי החקירה, ואין להטיל את הנטל על החשוד עצמו.

להשלמת התמונה, נזכיר כי בית המשפט דחה שתי טענות נוספות של העותר ובאי כוחו שהוזכרו לעיל, וקבע כי יש לראות בחקירה כחקירה מתנהלת, גם בגמר חקירתו הפרטנית של החשוד, אם אחרים הקשורים באותה פרשה עודם נחקרים; וכי, אכן גורמי החקירה הפעילו שיקול דעת תכוף לגבי איסור המפגש עם עורך-דין שהוטל על העותר, ולא הייתה אפשרות לצמצם את פרק הזמן שנדרש לכך.

חשיבות הפרשה

על אף שהעתירה בעניינו של עבדאללה סופיאן נדחתה, וההחלטה שלא לאפשר לעצור להפגש עם עורך דין נותרה בעינה, לפסק-הדין משמעות רחבה, שכן בנימוקי ההחלטה עיגן למעשה בית המשפט את הזכויות שמעבר לזכות הבסיסית של עצור להיפגש עם עורך-דין. בפסק הדין נקבע למעשה, כזכות נגזרת מזכות ההיוועצות עצמה, **שמוטלת חובה על הרשות, למסור הודעה על אותה הזכות, וכן הודעה לחשוד בעת שזכות זו נשללת, גם אם לא הייתה בקשה מצד העצור להפגש עם עורך דין.** על הרשות השוללת זכות מנחקר או חשוד, להודיע לו על שלילתה של זכות זו, כדי שיוכל לכלכל את צעדיו בהמשך. פסק-דין זה צוטט בהחלטות רבות בפסיקות בתי-המשפט בישראל, כהלכה לעניין הזכות להיפגש עם עורך דין.

לא פחות חשוב מכך, פסק הדין ניתן ביחס להליך חקירתי ופלילי שבוצע תחת סמכויות שעוגנו בתחיקת הביטחון באזור חבל עזה, תחת משטר צבאי המנוהל על פי דיני התפיסה הלוחמתית. מכאן, שחשיבותו של פסק דין זה חורגת מהסוגיה הפרטנית בה עסק - גדרי הסמכות למנוע מפגש עם עורך דין - ולמעשה יש בו כדי להצביע על הביקורת השיפוטית האפקטיבית המופעלת ביחס למערכת המשפט בשטחים המנוהלים בהתאם לדיני התפיסה הלוחמתית. בית המשפט העליון התייחס ומתייחס לזכויות חשודים ולתקינות ההליך, גם בסביבה זו. בכך, פסק הדין מחזק גם את מערכת המשפט הצבאית בשטחים, על ידי הדגמת כפיפותה לעקרונות יסוד משפטיים מקובלים - הליך תקין ושמירה על זכויות חשודים.

מדוע בחרתי בנושא?

בתפקידי כסניגור, אני נדרש להיות ער כל העת לשמירה על זכויותיהם של חשודים ונאשמים, ואף למדתי להכיר ולהבין את חשיבות השמירה על זכויות אלו. אף שעניינים מסוימים הכרוכים באופן ניהול החקירה, עשויים להיתפס כנושאים "טכניים" במהותם, ההקפדה על מימוש זכויותיו של חשוד ונאשם, ויידועו בזכויותיו, הם מאבני היסוד של שיטת המשפט הפלילי הישראלי.

מחקירתה של הלכה זו, והנסיבות שאפפו אותה, למדתי רבות בקשר למעמד הזכות לייצוג משפטי בראיית בית המשפט העליון. אני מופקד על ייצוג כזה בתפקידי הצבאי הנוכחי.

מעבר לכך, עניינה אותי במיוחד הנכונות להקפיד על היבטים אלו; אף בנסיבות בהן, מבחינה משפטית טהורה, לא היה ברור אם חוקי היסוד הישראליים יחולו במלוא משקלם ויפורשו באופן דומה לפרשנותם הרגילה, שכן אין מדובר בחשודים ונאשמים שהם אזרחים ישראלים, והיה מדובר בעבירות חמורות ביותר.

מעניין היה גם ללמוד על חשיבותה של הלכה זו, אשר חרגה בהרבה מן הנושא הפרטני בו היא עסקה, והשפיעה על עולם המשפט הפלילי בכללותו – עולם בו אני, במסגרת תפקידי, פועל מידי יום ביומו.

להרחבה בנושא, ראו את המקורות הבאים:

- בג"ץ 3412/91 עבדאללה סופיאן נ' מפקד כוחות צה"ל באזור עזה ואח', פ"ד מז(2), 843 (1993).